

Budapesti Levéltári Mozaikok

2023/17. szám

DOI: [10.56045/BLM.2023.17](https://doi.org/10.56045/BLM.2023.17)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2023/12/20/leveltari-mozaikok-93/>

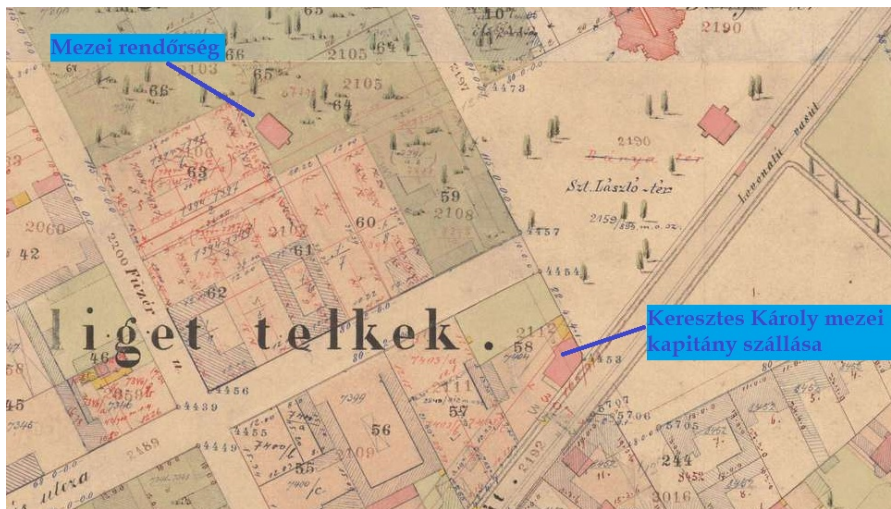
HERÉDI ATTILA

A rendőrség épületei Pesten 2. (1867–1873)

2023-ban Budapest megalakulásával együtt a Fővárosi Rendőrség is százötven éves születésnapját ünnepli, ugyanis 1873. december 15-én került állami kezelésbe a korábbi három város, Pest, Buda és Óbuda addig jogilag egymástól függetlenül működő rendőrsége. Az egyesített rendőrség nem csupán a nehéz, sokrétű feladatokat örökölte meg városi elődszerveitől, de az alulszervezettség és a pénzszűke miatti problémákat is. Ezek közül a rendőrségi állomány elhelyezése, vagyis a szervezet által használt épületekkel kapcsolatos kérdések bemutatására vállalkozik jelen írás. A cikk második része a Kiegyezéstől a városeyesítésig tartó időszakot foglalja össze.

Kulcsszavak: *Budapest, Pest, főváros, csendőrség, rendőrség, Thaisz Elek, laktanya, kiegyezés, városeyesítés, Budapest 150*

Bővítések a kiegészítés és a városegysítés után

1. kép. A mezei rendőrség épületei Kőbányán. Az 1970–80-as években, a városközpont rendezése és a lakótelep építése idején kerültek lebontásra. Részlet Pest város Halácsy Sándor által készített kataszteri térképéből, 1871.

(BFL XV.16.b.221/18, 203. szelvény)

A provizórium időszakában a város gazdaságilag, és a lakosság számát tekintve is tovább fejlődött, ezért a kiegészítés felé közeledve (és főleg utána) felerősödött az igény a rendőri munka differenciálására is. A mezei kapitány, aki mintegy húsz fős csapatával, a lovas kerülőkkel Pest hatalmas külterületeinek rendje fölött volt hivatott őrködni, egyre kevésbé tudta megfelelően ellátni feladatait – ennek fő oka az volt, hogy Keresztes Károly egy személyben viselte a mezei kapitányi tisztség mellett a ferencvárosi alkapitányi megbízatást is.¹ Ráadásul hivatalos helyisége a már ismert Rombach-laktanyában volt – tehát Ferencvárosban, ami a mezei rendőri feladatok színhelyétől több kilométernyi távolságra esett. Ennek a figyelem- és erő-szétforgácsolásnak a hátrányai sokak számára jól érzékelhetők voltak, így például a külterki szőlőbirtokosok többször kérték a tanácsot, hogy a mezei kapitányságot a távoli Ferencvárostól helyezze át Kőbányára, hiszen ott is szükséges lenne állandó rendőri jelenlét.² (1. kép) Keresztes Károly 1867-ben végre kitelepülhetett Kőbányára, azonban nem akadt a hivatalnak alkalmas épület,³ ezért a kapitánynak egy magánháza – Forgó István pestvárosi képviselő és kőbányai birtokos egyik központi elhelyezkedésű lakóépületében – béreltek szállást (2. kép),⁴ A lovas kerülők pedig a Liget-telek közepén kaptak új telephelyet.⁵ Ezt az épületet a város még sokáig használta különböző célokra, majd az 1980-as évek elején, Kőbánya Városközpont rendezésekor bontották le (3. kép).

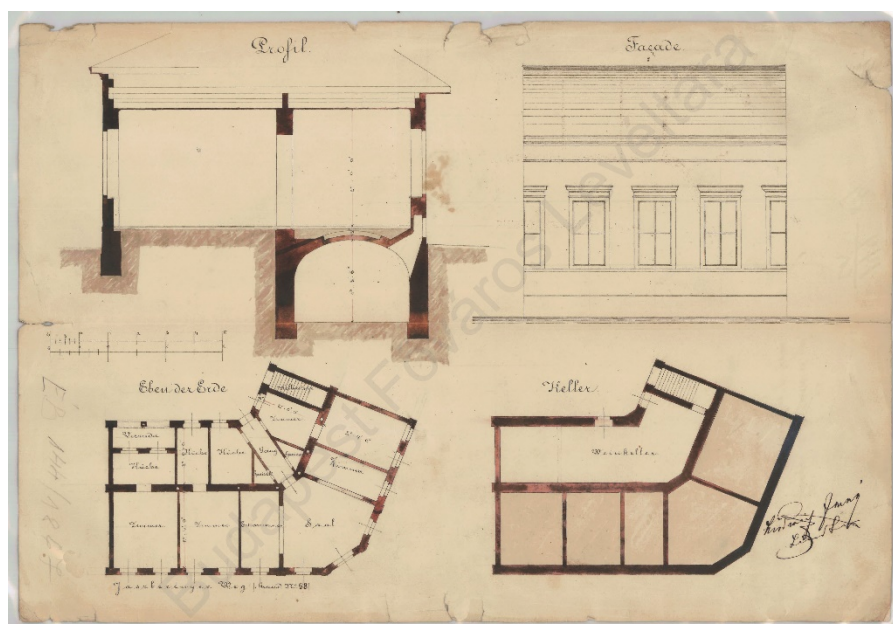
¹ A mezei kapitányságról bővebben lásd: Herédi 2020.

² BFL IV.1303.f X. 776/1863.

³ Kőbánya jelképe, a *Csősztorony* nem a mezei kapitányság, hanem a helyi szőlőbirtokosság székhelye volt. A szőlőcsőszök különben sem tartoztak a városi alkalmazottak közé, mert azokat magánszemélyek fogadták fel a saját szőlőik őrzésére; a lovas kerülők a telepítvények körüli általános rendőri felügyeletet biztosították, különösen szüret idején.

⁴ BFL IV.1303.f XI. 45/1867. Az épület a mai Körösi Csoma Sándor út és a Szent László tér (Halom utca) sarkán állt.

⁵ BFL IV.1303.f V. 890/1864.

2. kép. Forgó István kőbányai birtokos háza, amelyet a város Keresztes Károly mezei kapitánynak bérelt szállásul. Alaprajzok, metszet és homlokzat, 1867.

([BFL XV.17.b.312 144/1867](#))

3. kép. A mezei rendőrség volt központja Kőbányán. Bontás előtti kép, 1981.

(Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény, Verbai Lajos gyűjteményvezető szíves engedélyével)

Egy másik különleges rendőri egység volt az 1870-ben megalakított partkapitányság, amelynek fő feladata a Pestre érkező, nagyszámú gőzhajó kikötésének irányítása, a kirakodásért kivetett adó, a *partvám* behajtása, valamint a rakpartok rendjének felügyelete volt. A partrendőrségnek is nevezett kis csapat élén a partkapitány állt, akinek munkáját egy írnok és hat partbiztos segítette. A partkapitányság számára a város a belvárosi rakparton álló egyik lakóházban bérelt ki egy bolthelyiséget (4. kép). Ez a fontos feladatot ellátó egység alig

négyvnyi működés után, a városeyesítéssel meg is szűnt, személyzetét és feladatait a vásárfelügyelőség vette át.⁶

4. kép. A pesti Dunapart az Eskü (ma: Március 15.) térnél (részlet). A Belvárosi templomtól balra látható, lebontott bérházak valamelyikében lehetett a partkapitány hivatalos helyisége.

Zograf & Zinsler fényképe, Pest, 1870 körül

(FSZEK Budapest Gyűjtemény, Képszám: [080110](#))

A Pesten tapasztalható, egyre nagyobb népsűrűség és utcai forgalom egyre nagyobb éberséget is kívánt a hatóság részéről, ezért a városi tanács a rendőrség számára további őrállomások létesítését határozta el. Egyes lakóházakban boltokat, lakásokat bérelt a város a rendőrök elhelyezése céljából.

A sok költség miatt ugyan felmerült, hogy a drága helyiségek helyett egyszerűen kivitelezhető „őrházikók” felállításával helyettesítenék a rendőrörsöket, de ezt a tervet Thaisz főkapitány ellenezte:

„A nyilvános helyeken állomásozó városi rendbiztosoknak az idő befolyása elleni megvédése végett szükséges 35 őrháznak felállítása indítványoztatott, a minek folytán a gazdasági bizottmány részétől egy választmány a felállítási helyek kijelölése, és költségvetésnek előterjesztése végett kiküldetett.

Az ebbeli tárgyalásnál a helyi körülmények különös figyelembe vételével tekintettel arra, hogy az ilyféle őrházacskák alkalmazása részint tisztasági, részint pedig, és különösen közlekedési szempontból több rendű nehézségeket gerjeszthetvén, célszerűbbnek találtatott, ha a város több részeiben neveztesen: oly helyeken melyek vagy elhagyatottságuknál, vagy erős közlekedésüknel fogva rendőri tekintetből különös őrködést igényelnek, őrszoba helyiségek felvételének, melyekben a szolgálatot tevő biztosok rendesen tartózkodnának, 's a honnan azok időnkénti felváltása eszközölthetnének.

Ily őrszobák célszerűsége annál szembetűnőbb, miután olyanok, amint említém, nagy részben a városnak kivált éjjel elhagyottabb tájékain felvételének, és fekvésüknel fogva különösen pedig miután az időnkénti 's téli időben a szükségeshez képest netán óránkénti felváltások őrjáratok természetüknel fogva a szomszédos környékre nézve csak megnyugtató hatású volna, de a népesebb helyeken is az élénkebb forgalomnál rendháborítások gyakrabban előfordulnak állandó felügyelet szükségesnek mutatkozna”.⁷

⁶ A partrendőrségről bővebben lásd: Herédi 2023.

⁷ BFL IV.1303.f V. 197/1869.

A főkapitány ésszerű érvei miatt az őrházak ötletét elvetették, és maradt a bérleményekben való elhelyezés (5. kép).

Őrszobák, rendőrőrsök	Bérleti díj/év forintban	Átköltözött őrszobák, rendőrőrsök	Bérleti díj/év forintban
Belváros			
Feldunasor (lebontva, ma kb. Széchenyi rkp. – Zoltán u. sarok)		megszűnt	
Só u. 6. (lebontva, ma kb. Fővám tér 2-3. – Molnár u. 42. sarok)		Aldunasor 33. (lebontva, ma kb. Belgrád rkp. 1. – Molnár u. 53. sarok)	220
Károly- kaszárnya (ma Központi Városháza)	600	Három Dob u. 5. (lebontva, ma kb. Dob u. 5. – Rombach u. 2. sarok)	400
Lipótváros			
Birly-féle serház (lebontva, ma kb. Garibaldi u. 2.)	100	Váci út 24. (ma Bajcsy-Zsilinszky út 56.)	500
Terézváros			
Felső Erdősor 4. (lebontva, ma Lövéde tér)	220	tovább használták	
Városliget (nem beazonosított helyen)		tovább használták	
Külső Kőműves u. (ma Eötvös u. 19.)		tovább használták	
Józsefváros			
Rókus Kórház (ma Rákóczi út)		tovább használták	
Kerepesi vám (lebontva, ma Rákóczi út – Baross tér – Fiumei út sarok)		megszűnt	
Sertéskereskedő u. 19. (lebontva, ma kb. Nagy Fuvaros u. 2. – Népszínház u. 33. sarok)	200	tovább használták	
Dologház (lebontva, ma Alföldi u. 14. – Kun u. 4. sarok)		tovább használták	
Ferencváros			
Sóház tér 25. (lebontva, ma Fővám tér, Nagycsarnok)	200	tovább használták	
Üllői út 26. (lebontva, ma Virág u. sarok)	208	Páva u. 418. (lebontva, ma Páva u. 41. – Üllői út 57. sarok)	200

5. kép. Őrházikók helyett további bérlemények – és azok megszűnése vagy átköltözése különféle okok miatt, 1869. (BFL IV.1303.f V. 197/1869. 8–22. p.)

Jól látható, hogy a tanács igyekezett minden városrészben, területileg is arányosan elosztva elhelyezni a rendőrőrszobákat. Ezeket a helyiségeket azonban gyakran kellett változtatni a bérbeadók körüli bizonytalanságok miatt – rendszerint a díjak emelése, vagy éppen a tulajdonosváltások jelentettek problémát.

A pesti tanács az 1868-ban megalkotott, új szabályzata szerint negyedévenként szedték be a tulajdonosoktól a házbéradót.⁸ Ez azt is jelentette, hogy a bérlések időtartamát is ezekhez a negyedévenkénti határnapokhoz igazították. Ezen alkalmakkor lehetett a bérbeadóknak a díjakat megváltoztatniuk, ami természetesen szinte minden esetben inkább áremelést jelentett. A bérleti díjakat pedig alaposan felverte az 1869-es országgyűlés is, mivel az ülések idejére nagyon sokan érkeztek fel vidékről Pestre – a politikusokon kívül is, így nagy kereslet támadt a kiadható szállások iránt. A városi tanács természetesen előnyben részesítette az olcsóbb, vagy legalábbis ár-érték arányban gazdaságosabb bérleményeket, így néha elfogadták az áremelést,⁹ néha viszont más helyiségek után kellett nézniük.¹⁰

6. kép. A Váci út 24. (ma Bajcsy-Zsilinszky út 56.), ahol a lipótvárosi rendőrök számára is béreltek egy földszinti bolthelyiséget, 1974.

([Fortepan/UVATERV](#))

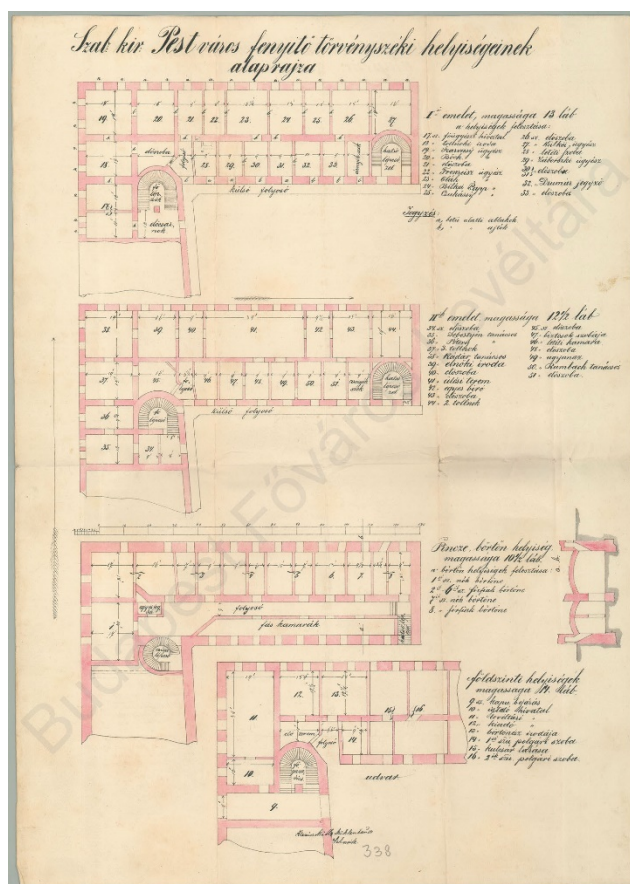
Időközben a „régii” laktanyák bérleti szerződése is lejártak, tehát ezeket szükség esetén meg kellett újítani. A Tarczalovits-ház esetében a főkapitány javasolta, hogy a további bérlet

⁸ *Pesti Napló*, 1868. november 29.

⁹ A Felső Erdősor 4. sz. alatti őrszoba ezek szerint bevált, mert Brettschneider Ignác háztulajdonos évi 150 ft-os lakbéremelését „simán” elfogadta a tanács. BFL IV.1303.f V. 197/1869. 16. p. Ugyanezen épületet, amely a terézvárosi vámvonalon állt, 1871-ben a frissen megalakult Fővárosi Közmunkák Tanácsa kisajátította a Sugár úttal kapcsolatos városrendezési területként – vagyis Pest városának az őrszoba bérleti díját attól kezdve nem Brettschneidernek, hanem az FKT-nak kellett fizetnie. Uo. 26. p.

¹⁰ Thaisz Elek főkapitány viszont kénytelen volt egy külvárosi őrszobát máshová helyezni, mivel „a ferencvárosi Üllői út és Virág utca sarkán évi 208 frtnyi házbér mellett birt őrszoba a felcsigázott házbér miatt felmondván, folyó évi május 1-től kezdve ugyancsak Ferencváros Páva utca 413. szám alatti házban évi 200 frtnyi házbér mellett vétetett fel általam egy őrszobának alkalmas helyiség.” BFL IV.1303.f V. 197/1869. 18. p.

helyett a város inkább vásárolja meg a laktanyát, de a közgyűlés ezt elvetette, és a szerződés megújítása mellett döntöttek.¹¹ Pedig a kiegyezés után megalakított királyi bíróságok¹² számára szintén helyet kellett biztosítani, és a városi tanács többek között a Soroksári utcai épületet ajánlotta fel az Igazságügyi Minisztériumnak arra a célra, hogy ott ideiglenes Fenyítőtörvényszéket alakíthasson ki.¹³

7. kép. A Fenyítő Törvényszék börtöneinek elhelyezése a Tarczalovits-házban.

Alaprajzi részletek, 1871.

([BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 338. p.](#))

A Fenyítő Törvényszék számára feltétlenül szükség volt alkalmas börtönhelyiségekre, ezért Flór Ferenc tiszti főorvos megvizsgálta a Tarczalovits-ház részben eddig is ilyen célra használt pince- és földszinti helyiségeit, és úgy találta, hogy bár a pince „túlterhelt” (9 helyiségben 96 fő!), a földszintre „még férnek” (2 helyiség, 17 fő számára).¹⁴ A börtönök létesítését egyébként az önkényuralmi rendszer kiemelt fontosságú területként kezelte, amit az 1852-es *Strafgesetz*, vagyis büntető törvénykönyv kiadása is jól példáz. Ebben az évtizedben sorra épültek vagy kerültek ilyen céllal átalakításra, bővítésre a korszak nagy fegyintézetei:

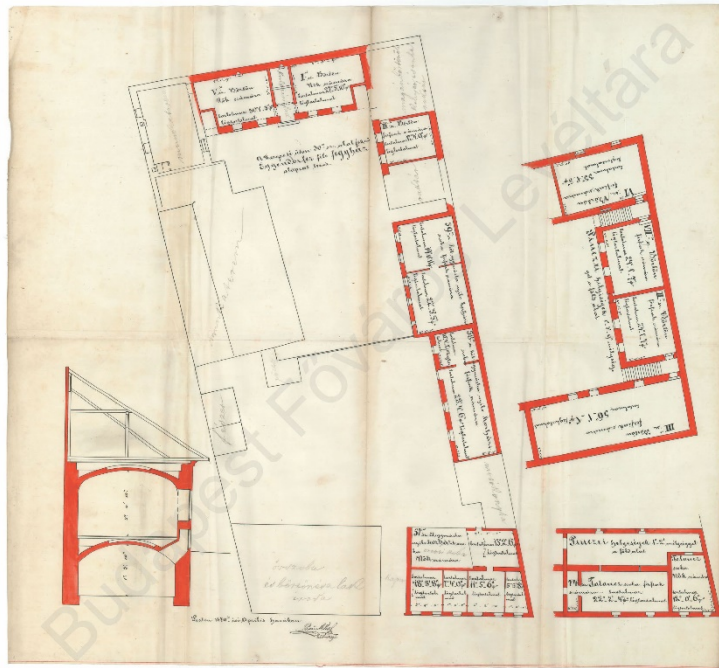
¹¹ A *Hon*, 1870. december 8. A tulajdonos, Tarczalovits Antal időközben csődbe ment majd elhunyt, így a szerződést a csődtömeg gondnokával, Rósa Lajos ügyvéddel kellett megkötni. BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 225–226. p.

¹² [1868. évi LIV. tc. a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.](#)

¹³ *Budapesti Közlöny*, 1871. augusztus 17.

¹⁴ BFL IV.1303.f XI. 334/1861. 332–333. p.

Ilava, Lipótvár, Vác, Márianosztra, stb.¹⁵ Pest városában az egyes rendőrségi bérleményekben legtöbbször voltak fogdák, de akadt kifejezetten börtöncélra használt épület is – pl. az Eggendorfer-ház a Kerepesi úton (lebontva, ma kb. Rákóczi út 66.).

8. kép. Börtönhelyiségek az Eggendorfer-házban. Alaprajzok és metszet, 1870.
([BFL IV.1327.a 13518/1870.](#))

Végül aztán a Tarczalovits-ház helyett is keresni kellett egy újabb, rendőrségi laktanyának alkalmas épületet. Ezt a pesti tanács Glück Albert és Weinberger Bernát egyemeletes, Terézvárosban álló házában találták meg, ami a Külső Kőműves utca közelében állt.¹⁶ A várossal 1870. április 9-én kötött bérleti szerződés¹⁷ értelmében a tulajdonosok vállalták, hogy pár hét alatt, nevezetesen már május 1-ére (!) elvégzik a még nem teljesen elkészült épületen a rendőrök elhelyezése szempontjából feltétlenül szükséges átalakításokat, hogy azok mielőbb beköltözhesenek az új poroszlói laktanyába (*Trabantencasserne*). A hat évre kötött megállapodás 13500 ft-os éves bérleti díjat tartalmaz, ami meglehetősen soknak tűnik, igaz, hogy ez az épület jóval nagyobb volt a Tarczalovits-háznál. (9–10. kép.)

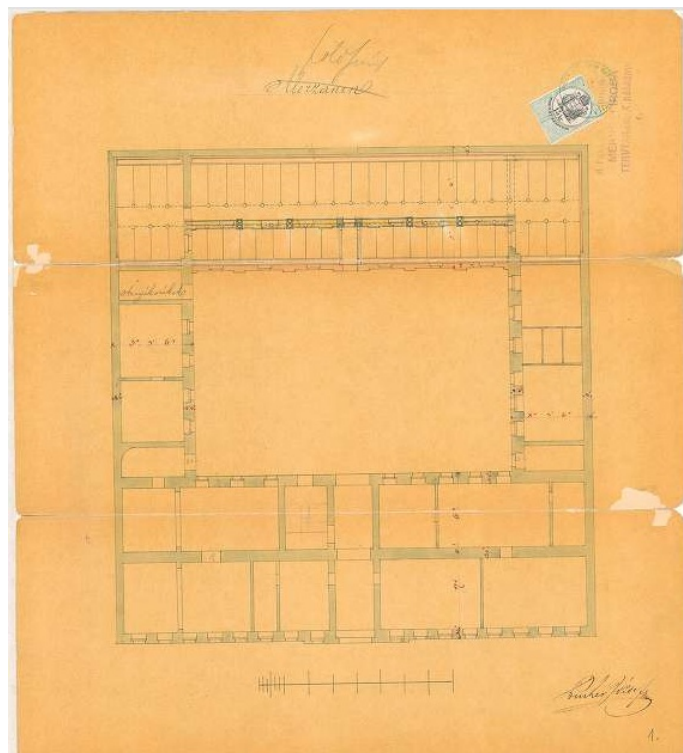
A bérbeadók által vállalt kiegészítések (istállók és nyeregkamra), és átalakítások (belső válaszfalak bontása vagy áthelyezése) el is készültek határidőre – azonban a „hamar munka ritkán jó” közmondás ismét beigazolódott, mivel 1871 szeptemberében Nagy Mihály őrmester beadványa szerint: „miután a rendőri laktanya birtokba vétele óta meszelve nem volt, és miután az – tekintve arra, hogy az épület még nedves volt – a felépítése után azonnal birtokba vétetett, minek következtében falai ez ideig a gőz- és nedvességtől áthatva egészen feketék és penészesek lettek, sőt több helyütt a mész is leomladozott” a rendőrök kérik, hogy a tanács még a hideg idők beállta előtt legyen szíves intézkedni a hibák kijavításáról. Dörschung Antal városi

¹⁵ A korszak börtöneiről bővebben: Mezey 2018.

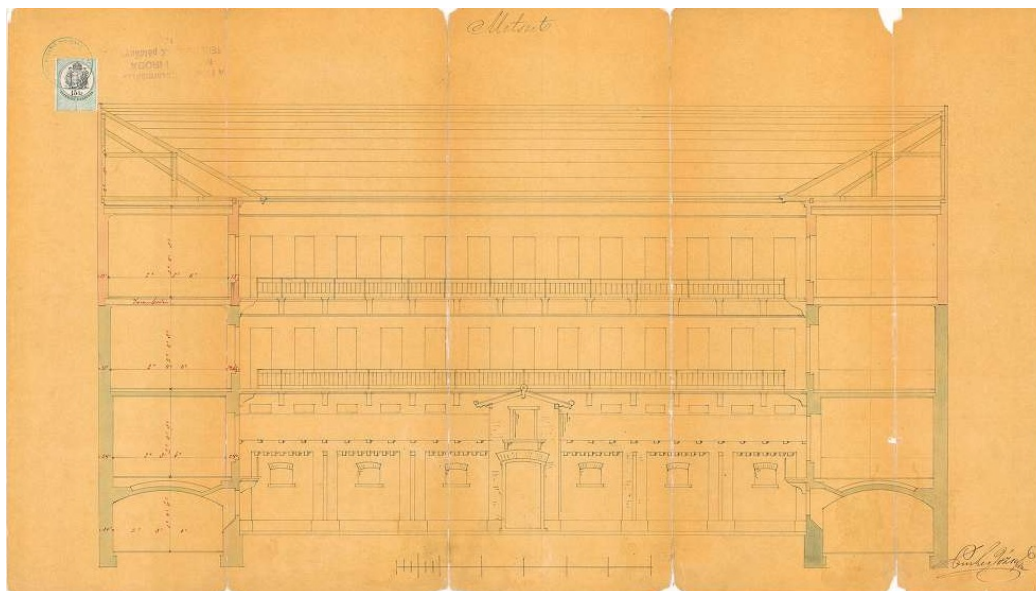
¹⁶ A Kőműves utca megszűnt, mert futása gyakorlatilag megegyezett a pár évvel később kialakított Sugár (ma Andrássy) út nyomvonalával, de a ház mellette, egy újonnan megnyitott kis utcában állt. Az épület újabb emelet ráépítésével, illetve bővítésekkel ma is látható (mai címe Eötvös u. 19.) sőt, időközben a szomszédos Aradi utca egyik, szintén rendőri célokra használt ingatlanával is összekötötték.

¹⁷ BFL IV.1303.f V. 1130/1871. 1–2. p.

építőmester a munkálatokra 441 ft-os árat adott, amiből a külső javítások költségét, 182 ft-ot a tanács a bérleti szerződésre hivatkozva áthárított a tulajdonosokra.¹⁸

9. kép. Az új poroszló-laktanya a Terézvárosban. A bővített épület földszintjén istállók kaptak helyet. Földszinti alaprajz. Épült: 1875, tervező: Pucher József.
([BFL XV.17.d.329 – 28815 1. fol.](#))

10. kép. Az új poroszló-laktanya a Terézvárosban. Metszet az emeletráépítésről.
Épült: 1875, tervező: Pucher József.
([BFL XV.17.d.329 – 28815 6. fol.](#))

¹⁸ BFL IV.1303.f V. 1130/1871. 6–13. p.

A rendőrörsök (korabeli szóhasználatul *őrszobák*) mellett, ahol állandóan megtalálhatók voltak a poroszlók, még a városban számtalan helyen kellett őrszolgálatot ellátniuk (11. kép). Látható, hogy Pestnek azon pontjaira, ahol nagyobb volt a forgalom – és főleg, ahol az idegenek és kétes egzisztenciájú egyének sűrű előfordulására lehetett számítani – szintén telepítettek örposztokat: ilyenek voltak a rakpartok, a vasútállomás vagy a dologház, és a befogott, kitoloncolásra kerülő személyek gyűjtőfogháza.

Őrség helye	Őrök száma
Városháza	28
Terézváros	16
Józsefváros	16
Államvaspálya	7
Magyar és német gőzhajózás	4
Fenyítő törvényszék	5
Dologház	2
Toloncház	4
Tartalék	38
Lovasság (örmester)	1
Lovasság (örök)	17
Összesen	138

11. kép. A pesti rendőrök által ellátott őrszolgálatok kimutatása.
(BFL IV.1327.a.28606/1869.)

Érdekes az az 1869-es levelezés, amelyben rendőrök által biztosítandó őrségeket részletezi a poroszlók hadnagya a város vezetésének.¹⁹ Tóth Guidó ebben tételes kimutatást készített a tanács számára arról, hogy az egyes posztokon hány főnek kell őrszolgálatot teljesítenie,²⁰ és elmagyarázta a rendőri munkához szerinte mit sem értő városatyáknak, hogy ezen feladatok ellátására ténylegesen hány emberre van szükség, tekintetbe véve az örök leváltása miatt szükséges többletet, illetve a betegség vagy más ok miatt hiányzó egyének pótlását. Annak érdekében, hogy a szolgálat ellátása ne lehetetlenüljön el, a tanács 1870-ben jóváhagyta a létszám bővítését további 140 fővel,²¹ illetve az év végén újabb 33 poroszlóval.²²

A kiegyezést követően az osztráktól immár önállósodott magyar Belügyminisztériumhoz került a rendőri felügyelet.²³ Thaisz Elek, aki meglehetősen autokrata vezető hírében állt, az új helyzetet kihasználva teljesen önállósította magát, és a várost is érintő rendőrségi kérdéseket egyenesen a belügyminiszterrel egyeztette a városi közgyűlés vagy a főpolgármester kikerülésével. Ezt az eljárásmodot Szentkirályi Mór főpolgármester nem hagyta szó nélkül, ám a Thaisz és közte kialakuló vita végén a főkapitány tovább folytatta tevékenységét, Szentkirályi viszont lemondott posztjáról.²⁴

¹⁹ Hasonló kimutatást készített a poroszlóhadnagy 1861-ben is; abban némi eltérés tapasztalható a majd' tíz esztendővel későbbi posztokhoz képest, de az említett, lényeges helyszínekre mindig is állítottak öröket. BFL IV.1303.f I. 845/1860.

²⁰ BFL IV.1327.a 13518/1870.

²¹ Thaisz főkapitány jelenti a tanácsnak, miszerint: „(...) az újonnan felvett 100 poroszló, és 40 rendbiztosok létszáma 1870-ik évi April hó 1-ével tökéletesen bétöltve vagyon”. BFL IV. 1303.f. I. 78/1870. 11. p.

²² BFL IV.1303.f I. 27/1870.

²³ Horváth J. 1995. 198. p.

²⁴ A Thaisz-Szentkirályi-afférról bővebben lásd: Horváth J. 1995. 179–183. p.

A kiegyezés után a közbiztonság országszerte jelentősen leromlott, és ez a jelenség a fővárosokban is érezhető volt.²⁵ Éppen ezért a kormány képviselőiben és sok politikusban felmerült a rendőri feladatok állami kézbe való összefogásának gondolata. A honatyák a Budapest egyesítésére vonatkozó országgyűlési munkálatokkal egy időben hosszas vitákat és egyeztetéseket folytattak erről a kérdésről is.²⁶ Miután a városegysítésig nem került sor a leendő állami rendőrséggel kapcsolatos minden részlet tisztázására, az 1872. évi XXXVI. tc.²⁷ ezek kidolgozását később megalkotandó jogszabályok körébe utalta.²⁸ Ahogy várható volt, a rendőrség állami karhatalommá való előlépése összeütközésekre adott alkalmat a főváros önkormányzati jogaival szemben – ezt a Belügyminisztérium is érzékelte, és igyekeztek valamennyire megosztani a feladatokat az állam és a főváros között.²⁹

A fővárosi rendőrség mint új, állami szerv Budapest főváros létrejöttét követően, 1873. december 15-én alakult meg. Ami a személyi állományt és az eszközöket illeti, ezeket a megszűnő három városi rendőrségtől átvette az állam.³⁰ A teljes budapesti rendőri létszám ekkor 699 fő volt – ebből 547 személy szolgált a megszűnő pesti szervezetben. A központosított rendőrség megalakulásával azonban további, alapvető változások nem történtek. Ennek okai között a városegysítéssel járó más ügyek rendezésének előbbre valósága ugyanúgy közrejátszott, mint a pont akkor beütő pénzügyi krach³¹ és a kolerajárvány.³² Az sem segítette elő a helyzet mielőbbi rendezését, hogy a rendőrség számára egészen 1881-ig nem készült újabb, törvényi szintű jogi szabályozás,³³ bár Jekelfalussy Endre királyi biztos 1873-ban egy 12 pontos utasítást küldött Thaisz Elek, immár budapesti főkapitány részére az új feladatkör részleteit illetően.³⁴

²⁵ Kollár 1995. 197. p.

²⁶ A városegysítést megelőző politikai vitákról lásd a Budapesti Levéltári Mozaikok korábbi tanulmányait: Gerhard 2022., Jakab 2022., Nagy 2022., Simon 2022. és Sipos 2022. Kifejezetten a rendőrséggel kapcsolatosan pedig: Herédi 2022.

²⁷ 1872. évi XXXVI. tc. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről

²⁸ Kollár 1995. 205. p.

²⁹ Kollár 1995. 212. p. A feladatmegosztás már csak azért is volt indokolt, mivel a főváros is jelentős összeggel járult hozzá az állami rendőrség költségvetéséhez.

³⁰ Törvényhatósági jegyzőkönyvek 1873. 85. jegyzőkönyvi pont, 1873. december 10-én tartott közgyűlés (76–78. p.)

³¹ Vörös 1978. 161. p.

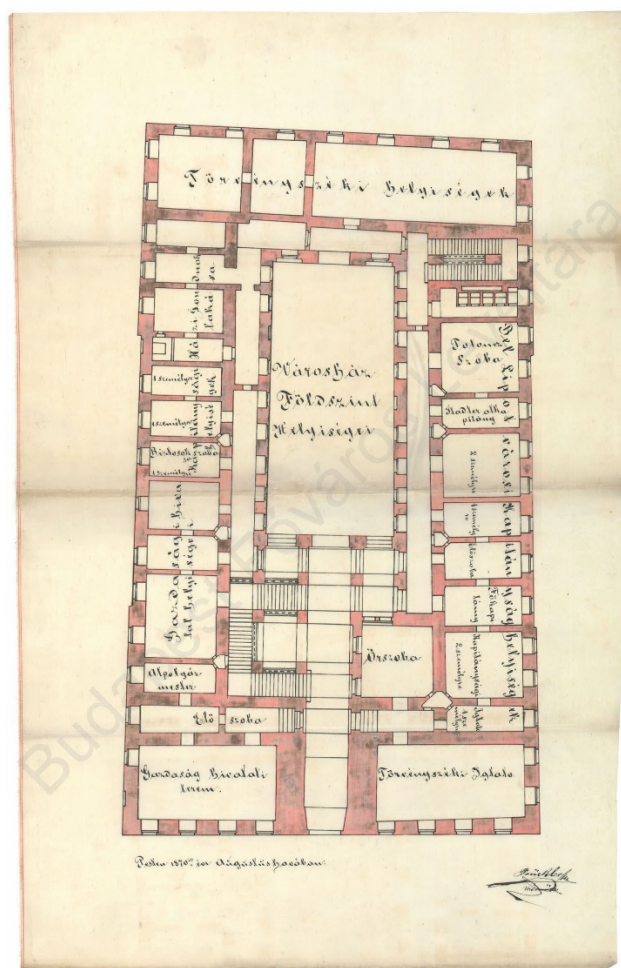
³² A kolera idején a mezei kapitányság kőbányai épületét ideiglenes járványkórházzá akarták átalakítani. BFL IV.1303.f VII. 505/1873.

³³ Ezért is tartják a rendezettörténettel foglalkozók 1873 helyett 1881-et a Fővárosi Rendőrség „valódi születésnapjának”. Borbély–Kapy 1942. 18. p.

³⁴ MNL-OL-K-148-1873-XIV-6., 3309.

12. kép. A régi pesti városháza, amely 1861-től helyet adott a Főkapitány, valamint a Bel- és Lipótvárosi alkapitányság hivatalainak. Ludwig Rohbock metszete, 1850. körül (FSZEK Budapest Gyűjtemény, [képszám: 023051](#))

13. kép. A rendőrségi funkciók elhelyezése a régi pesti városháza épületében.
(BFL IV.1327.a 13518/1870.)

A rendőrséggel kapcsolatban a központosításra való törekvés azonban nem csak elvi vagy politikai, hanem szakmai oldalról is jelentkezett: már 1870-től megalakították a központi fenyítő rendőri osztályt, amely a főkapitányságon belül gyűjtötte, összesítette az alkapitányságok által beküldött, a bűnesetekre, elkövetőkre vonatkozó adatokat. Innen már csak egy lépés volt a külön nyomozói (*detektív*) osztály megalakulása.³⁵ A fővárosi rendőrség emberei kerületenként összesített napi jelentésekben tájékoztatták a főkapitányt a rendőri eseményekről és az eszközölt intézkedésekről. Ezekből a – sajnos csak hiányosan fennmaradt – iratokból plasztikus képet kaphatunk a korabeli közállapotokról és rendőrségi viszonyokról.³⁶

A pesti rendőrfőkapitány hivatala hosszú időn át a Városháza épületében volt (12–13. kép), ami nem is meglepő, hiszen Thaisz Elek egyúttal tanácsnoki pozíciót is betöltött.³⁷

14. kép. A lebontott Grassalkovich-palota a Hatvani (ma: Kossuth Lajos) utcában, amelyben a régi pesti főkapitányi hivatal is működött. Képeslap Dörre T. 1885-ös vízfestményéről. (Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, l. sz.: [K71.404.1](#))

Az egyesítést követően – többek között a fenti központosítás miatt – elengedhetetlenné vált, hogy a rendőrség vezetése egy új központi épületet kapjon, erre viszont csak 1877-ben nyílt lehetőség, amikor a város megvásárolta a Hatvani (ma Kossuth Lajos) utcai, egyemeletes Grassalkovich-palotát.³⁸ A szép, barokk épületet (14. kép) azonban a városrendezési okokból, vagyis a Hatvani utca szélesítése miatt alig egy évtized múlva lebontották, ezért 1887-ben a fővárosi rendőrség egy igazán reprezentatív, megfelelő méretű székházat kapott³⁹ – ez pedig az egykori Ullmann-palota, a későbbi, híres Európa Szálló, amely a cs. kir. rendőrigazgató, Prottmann báró egykori főhadiszállása melletti épület volt (15–16. kép).

³⁵ Horváth J. 1995. 186. p.

³⁶ Kollár 1995. 213–214. p., BFL VI.1.b. 12–38. doboz. Napi jelentések már korábban is készültek a főkapitány számára, de ezek szintén nagyon hiányosan maradtak fenn: BFL IV.1327.a

³⁷ Schmall 1899. 181. p.

³⁸ Kollár 1995. 251. p.

³⁹ Rácz 1995. 270–271. p.

15. kép. A volt Híd tér a rendőrség központi épületeivel. Ludwig Rohbock metszete, 1856.
(FSZEK Budapest Gyűjtemény, képszám: [AN014488](#))

16. kép. A Főkapitányság épülete egy 1900 körüli fényképen.
(FSZEK Budapest Gyűjtemény, képszám: [AN055478](#))

A tisztikaron kívül a poroszlók is új központot kaptak; törvény írta elő egy új laktanya építését,⁴⁰ amely méreteit, kialakítását tekintve egyaránt megfelelt a fővárosi rendőrség céljainak. Az új épületegyüttes 1888-ra készült el a józsefvárosi Mosonyi utcában (17–18. kép), és a rendőrök lakóköreiként kívül elsősorban a toloncok ideiglenes elhelyezésére szolgáló börtönöket alakítottak ki benne.⁴¹

⁴⁰ 1886. évi XV. tc. a budapesti fővárosi m. kir. államrendőrség részére Budapesten építendő laktanyáról.

⁴¹ Rácz 1995. 270. p. „Schupphaus” volt az épületcsoport neve a pesti közbeszédben, mert a „bezsuppolt” toloncokat innen indították vissza származási helyükre.

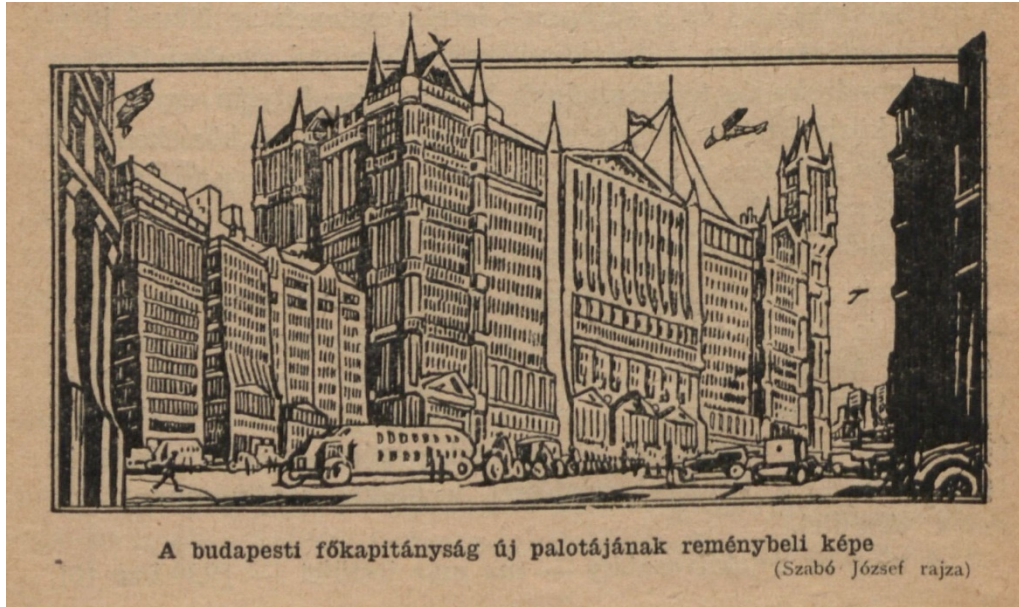

17. kép. A Mosonyi utcai rendőrlaktanya homlokzata. Épült: 1886, tervező: Pucher József.
([BFL XV.17.d.329 - 34589. 6. fol.](#))

18. kép. A Mosonyi Laktanya épületei a Fiumei út felől (részlet), 1959.
([Fortepan/Krasznai Gyula](#))

A századfordulóra, nem kis mértékben egyes főkapitányok áldozatos munkájának, valamint a sajtóval való jó kapcsolatoknak köszönhetően⁴² a fővárosi rendőrség munkáját egyre szélesebb körben is elismerték, és a sikerekre alapozva egyesek már egy új, minden igényt kielégítő rendőrségi központot is vizionáltak (19. kép) – de ez már egy másik, a szervezet 20. századi épületeinek történetét bemutató tanulmány témája lehetne.

19. kép. „A jövő főkapitánysága” – Szabó József illusztrációja.

(In: A 40 éves Budapesti Detektívtestület Jubiláris Albuma.

Szerk.: Vécsey Leó. Budapest, 1926. 6. p.)

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1303.f. Pest város tanácsának iratai. Tanácsi iratok.

IV.1327.a. Pest város tanácsának iratai. A pesti városkapitány iratai.

VI.1.b. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának iratai.
Napi jelentések.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 148 Belügyminisztériumi iratok.

Nyomtatott források

A Hon, 1870

Budapesti Közlöny, 1871

Pesti Napló, 1868

⁴² Borbély–Kapy 1942. 26–35. p.

Közgyűlési jegyzőkönyvek 1873.

[Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei](#), 1873.

Felhasznált irodalom

- Borbély–Kapy 1942. *A 60 éves magyar rendőrség*. Szerk.: Borbély Zoltán – Kapy Rezső. Budapest, 1942.
- Gerhard 2022. Gerhard Péter: Az egyesülő Budapest közigazgatási és választókerületeinek kialakulása. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 17. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.17](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.17)
- Herédi 2020. Herédi Attila: Rend a periferián. A mezei rendőrség Kőbányán, Keresztes Károly irányítása alatt (1840–1870). *Tanulmányok Budapest Múltjából* 45. (2020). 151–182. p.
- Herédi 2022. Herédi Attila: Elvharcok és reális megfontolások Budapest rendőrségének kérdésében (Rendészet, állami vagy fővárosi rendőrség). *Budapesti Levéltári Mozaikok* 18. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.18](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.18)
- Herédi 2023. Herédi Attila: Partrendőrség Pesten (1840–1874). *Századok* 5. (2023) 895–914. p.
- Horváth J. 1995. Horváth J. András: A fővárosi rendőrség az 1860–1873. közötti időszakban: közrendészet az önkormányzat irányítása alatt. In: *A Fővárosi Rendőrség története (1914-ig)*. Szerk.: Kollár Nóra. Budapest, 1995. 157–194. p.
- Jakab 2022. Jakab Réka: Pest és a városegysítés. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 15. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.15](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.15)
- Kollár 1995. Kollár Nóra: A fővárosi rendőrség létrehozása, fejlődése és a rendőrségi törvény (1872–1881.) In: *A Fővárosi Rendőrség története (1914-ig)*. Szerk.: Kollár Nóra. Budapest, 1995. 195–252. p.
- Mezey 2018. Mezey Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja*. Budapest, 2018.
- Nagy 2022. Nagy János: Buda és a városegysítés. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 14. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.14](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.14)

- Rácz 1995. Rácz Lajos: A modern, nagyvárosi rendőrség kialakulása és működése (1881–1914.) In: *A Fővárosi Rendőrség története (1914-ig)*. Szerk.: Kollár Nóra. Budapest, 1995. 253–366. p.
- Simon 2022. Simon Katalin: A harmadik testvér: Óbuda és a városegyesítés. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 16. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.16](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.16)
- Sipos 2022. Sipos András: Az egyesülő főváros önkormányzati jogainak kérdése. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 19. (2022)
[DOI: 10.56045/BLM.2022.19](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.19)
- Schmall 1899. Schmall Lajos: *Adalékok Budapest székes főváros történetéhez*. Budapest, 1899.
- Vörös 1978. Vörös Károly: [Pest-Budától Budapestig, 1849–1873](#). In: *Budapest története. IV.* Szerk.: Vörös Károly. Budapest, 1978. 117–320. p.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu